

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI
Pedagogická fakulta
Katedra českého jazyka a literatury

BARBORA VAŠÍČKOVÁ
III. ročník – prezenční studium

Obor: český jazyk – výtvarná tvorba

SLOHOVÉ VYUČOVÁNÍ V UČEBNÍCÍCH ČESKÉHO JAZYKA PO ROCE 1989
Bakalářská práce

Vedoucí práce: Mgr. Milan Polák, Ph.D.

OLOMOUC

Anotace bakalářské práce

Příjmení a jméno: Vašíčková Barbora

Katedra: českého jazyka PdF UP Olomouc

Název práce: Slohové vyučování v učebnicích českého jazyka po roce 1989 se zaměřením na vypravování

Vedoucí práce: Mgr. Milan Polák, Ph.D.

Počet stran: 34

Počet příloh: 7

Počet titulů použité literatury: 16

Internetové zdroje: 2

Klíčová slova: Slohové vyučování – v minulosti, v současnosti

Vyučování českého jazyka

Principy, cíle, obsah slohového vyučování

Učebnice před rokem 1989

Učebnice po roce 1989

Rozbor učebnic

Resumé

Bakalářská práce je zaměřena na slohové vyučování v učebnicích českého jazyka základních škol se zaměřením na vypravování. Rozborem učebnic bylo zjištěno, jak se postupem času změnila jejich stavba. Dále jaká pozornost je věnována vypravování a jakým způsobem se vyučuje.

Summary

Bachelor work is focused on style of teaching in Czech language textbooks on primary schools with a focus on storytelling. Analysis of those textbooks were found to be changed in global by the time went on. Furter attention is paid to recital and which way it is teaching.

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně a použila jen uvedených pramenů a literatury.

V Olomouci dne

.....

Vlastnoruční podpis

Poděkování

Děkuji Mgr. Milanu Polákovi, Ph.D., za odborné vedení závěrečné práce, poskytování rad a materiálových podkladů k práci.

OBSAH

OBSAH.....	5
ÚVOD.....	6
1. TEORETICKÁ ČÁST.....	7
1.1 Slohové vyučování v minulosti	7
1.2 Slohové vyučování po roce 1989	10
1.3 Slohové vyučování v současné době	12
1.3.1 Hlavní principy, cíle a obsah slohového vyučování	13
2. PRAKTICKÁ ČÁST	15
2.1 Zpracování slohového učiva v učebnicích před rokem 1989	15
2.1.1 Rozbor slohové části učebnic českého jazyka před rokem 1989 se zaměřením na vypravování	17
2.2 Učebnice českého jazyka po roce 1989	21
ZÁVĚR.....	28
SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY	29
SEZNAM TABULEK	31
PŘÍLOHY	32

ÚVOD

Umění mluvit, komunikovat je jedním z nejdůležitějších aspektů lidského života. Lidé jsou díky komunikaci v neustálém kontaktu se svým okolím. Je tomu tak již od narození. Prostředkem komunikace je znalost jazyka. Na základních školách není výuka českého jazyka opomíjena, ale je tomu tak u slohového vyučování jako „samostatnému předmětu.“

Z vlastní zkušenosti ze základní školy a střední školy vím, že slohové části není ve vyučování věnována taková pozornost, jako je tomu u jazykové části nebo u literatury. Jako studentka českého jazyka si všímám v současné době poklesu správnosti projevů mladých lidí. Moderní technika se neustále vyvíjí. Dopisy a telegramy nahradily e-maily, SMS zprávy, komunikační sítě jako ICQ, facebook a jiné. Mnoho lidí už na správnost jazyka nedbá tak, jako tomu bylo dříve.

Z těchto důvodů jsem zastáncem toho, že by slohové vyučování mohlo být samostatným předmětem. Na to, proč tomu tak není a co předcházelo slohovému vyučování dnešní doby, se budu snažit najít odpověď prostřednictvím své bakalářské práce.

V teoretické části se budu zabývat pojetím slohového vyučování v minulosti, v současnosti, jeho hlavními principy a cíli.

Cílem praktické části bakalářské práce je analýza vybraných učebnic českého jazyka se zaměřením na sloh, podle kterých se vyučovalo před rokem 1989. Dále pak provedu srovnání s učebnicemi českého jazyka po roce 1989. Dalším cílem je zjistit, v jakém rozsahu se slohová část vyskytuje v učebnicích českého jazyka.

Podle odborné literatury, ale i podle mého názoru je pro žáky nejzajímavějším a nejvíce oblíbeným slohovým útvarem vyprávění. Ve vyučování je mu věnována největší pozornost, proto se na vypravování zaměřím i v mém rozboru.

1. TEORETICKÁ ČÁST

1.1 Slohové vyučování v minulosti

Pojetí slohu a slohového vyučování prošlo v minulosti složitým vývojem. Střetávaly se různé názory, které se však shodovaly v tom, že vrchol slohu je v krásné literatuře. Už od antiky se tradoval styl, se kterým bylo spojeno hodnocení dokonalosti projevů. Tehdy byl dokonalý jen sloh vysoký. Styl střední byl částečně dokonalý a nízký nebyl nijak rozvíjen. V minulosti se žádné příručky nezmiňovaly o kultuře vyjadřování v mluvených projevech. Nadřazený byl projev psaný. Názory na sloh byly protichůdné. Pojetí slohu bylo prakticistické a tím byl sloh omezen na psaní úředních písemností. V protikladu byly slohové projevy směřující k uměleckému vyjádření. Uplatněna zde však byla pouze nápodoba a vlastní kreativita se potlačovala.

Zhruba do konce devatenáctého století převládala ve slohové vyučování mechaničnost a stereotypnost. V popředí byl prakticismus, účelnost a užitečnost. Je tomu tak především v oblasti pracovní a právní.

Ve druhé polovině devatenáctého století Gustav Adolf Lindner, zakladatel vědeckého pojetí jazyka, vymezil tři cíle vyučování jazyka. Jedná se o cíl **praktický** (rozumět projevům a vyjadřovat se), **formální** (prostřednictvím jazyka myslet), **materiální** (prostřednictvím jazyka sdělovat vědomosti). Tyto cíle odpovídají dnešnímu pojetí jazykového vyučování.¹

Na přelomu devatenáctého a dvacátého století zasáhlo do slohu období *volného slohu*. Ten už směřoval k rozvoji individuality žákovyho projevu. Toto pojetí vyučování vzniklo jako reakce na *vázaný sloh*.²

Ti, kteří zastupovali sloh volný, kladli důraz na osobitost žáka, která souvisela s jeho osobností. Má v dítěti budit odvahu a důvěru sám v sebe. Za cíl považovali vypěstování slohového citu. Vyučování založené na učitelově vlivu a jeho otázkách žáka omezuje. Na rozvoji tohoto slohu se ve značné míře podílel L. N. Tolstoj. Zdůrazňoval laskavost a družnost mezi učiteli a žáky, které v jejich vztahu nesmí chybět. Žáci si mohou volit témata a učitel má podněcovat jejich tvořivost a motivovat je.³ Mluvíme zde o tzv. pedocentrismu.

¹ POLÁK, M., *Komunikační výchova v přípravě budoucího učitele českého jazyka*. Příspěvek z konference Komunikace jako klíč k dětem a mládeži. Jedenáctý kulatý stůl v cyklu Slovo a obraz v komunikaci s dětmi. KČJL PdF Ostravské univerzity, 15.-16. 11. 2007.

² MINÁŘOVÁ, E., *Slohové vyučování*. Brno: Masarykova univerzita, 1994. ISBN 80-210-1006-1.

³ SVOBODA, K., *Metodika vyučování českému jazyku a slohu*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1965.

Volný sloh měl kladný vliv po stránce rozvoje žáků, ale ignoroval práci učitele. Zapomnělo se na to, že žák se má nejdříve naučit základním znalostem o stylizaci a kompozici textu a při vlastní produkci, že je vhodné být veden učitelem. Požadavek volného slohu tedy vyvolal velké diskuse mezi teoretiky. Eva Minářová ve své práci uvádí, jak se k této problematice vyjádřil Josef Müller: „*Počátkům slohu písemného učím součinnou prací všech žákův a za přímého svého vedení. Je to s podivem. Všem předmětům ve škole učíme a jenom o slohu se domníváme, že lze jej nějakým didaktickým kohoutkem od samých počátkův ze žáků vytáčet. Necháme-li žáky hned v začátcích úplně samostatně pracovat, aniž jsme smysl jejich pro požadavky stylistické, pro změnu výrazův a skladby větné probudili a vytříbili, aniž naučili je vhodnému spojování větnému, tož dáváme jim nejlepší příležitost, aby užíváním libovolných forem v chybném se utvrzovali. A upravovati slohové poklesky dodatečně a vésti žáka ke správnému z poznanych chyb je málo užitečno... Lépe jest tudíž zabraňovati a návodnou prací za přímého vyučování smysl pro požadavky stylistické probouzeti a pěstiti.*“⁴

Karel Svoboda se vyjadřuje k volnému slohu a jeho stoupencům negativně. Je toho názoru, že Josef Müller při pěstování osobitosti žákova slohu myslí pouze na to, jak vyzvednout silné individuality, které by povznášely společnost. Vyzdvihoval spíše zdařilé žákovské práce. Nepřihlížel k tomu, jaký podíl na pracích měli starší žáci či dospělý, zda práci psal průměrný žák nebo slabý. Podle Müllera se žáci měli učit pomocí vzorových textů. Metodou bylo pozorování a srovnávání formy a estetické stránky. Zapomněl ale kdekoliv uvést, co žáci měli pozorovat. Nikde to nevysvětlil a nepodal vzorové ukázky.

Někteří odborníci v roce 1923 dospěli k tomu, že slohové vyučování neboli vyučování slohu je naprosto zbytečné. Skeptické názory měli čeští spisovatelé a vědci. Poukazovali na přirozené nadání žáka a individualitu člověka. Filosof Fr. Krejčí je názoru, že slohu, nejvýmluvnějšímu projevu osobnosti, nelze učit. Stojí si za názorem, že naučený sloh je přetvářka, lež a faleš. Sloh nemá být samostatným předmětem, ale pouze pomůckou pro pedagoga, aby mohl lépe sledovat vývoj osobnosti žáků. Fr. Krejčí je zastáncem pojetí slohu jako slohu uměleckého.⁵

Koncem dvacátého století a po třicátá léta sloh ovlivňuje jazykověda a literární vědy. Díky představitelům Pražského lingvistického kroužku začíná pronikat do slohového vyučování funkční hledisko. To prosazoval B. Havránek, zakladatel teorie funkčních stylů, dále pak F. Trávníček, J. V. Bečka a A. Jedlička. Koncepce vyučování spočívala ve výběru, užití a uspořádání jazykových prostředků.

Po celá čtyřicátá léta a na počátku padesátých let bylo pojetí slohu s orientací jazykovědnou. Počátkem šedesátých let se opět slohové vyučování prosazuje v jazykovém vyučování. Jazyková

⁴ MINÁŘOVÁ, E., *Slohové vyučování*. Brno: Masarykova univerzita, 1994. ISBN 80-210-1006-1.

⁵ SVOBODA, K., *Metodika vyučování českému jazyku a slohu*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1965.

složka zaujímá své místo v nových učebnicích. Sloh byl v tehdejší době záležitostí praktickou. Žáci vytvářeli slohové útvary a postupem času, když narůstaly jejich vědomosti, se k nim vraceli. Vlastní stylistická teorie byla dále rozvíjena až na střední škole.⁶

---

⁶ MINÁŘOVÁ, E., *Slohové vyučování*. Brno: Masarykova univerzita, 1994. ISBN 80-210-1006-1.

1.2 Slohové vyučování po roce 1989

Slohové vyučování je dnes součástí vyučování českému jazyku. Při jazykovém vyučování musí učitel vštěpovat žákům odpovědný postoj k jazyku. Měli by ho vnímat jako kulturní hodnotu. Smyslem jazykové výchovy je to, aby člověk poznal funkce jazyka a možnosti jeho využití v komunikaci. Základní poznatky stylistiky by neměly být samoučelné. Právě díky teorii by měl žák dále rozvíjet své slohové schopnosti.⁷

V dřívějších dobách se těžko ujímaly nové myšlenky a metody práce. Mladí učitelé přebírali zkušenosti a zažité normy výuky ze svého mládí ve školních lavicích. Často se jednalo o způsoby nežádoucí, které bylo nutné odstraňovat.

Marie Čechová chce zdůraznit přesvědčivost a sílu teorie, která je velmi významná pro učitele. Může výrazně ovlivnit a změnit jejich praxi. Tato teorie se rozšiřuje o aspekty sociální i psychologické. Uplatňují se totiž při tvorbě žákovských textů. Pozornost se tedy soustředí na text. Teorie má úzký vztah k pedagogice a nechce určovat, co má žák dělat, ale chce, aby využíval vhodných řešení situací podle sebe, samostatně a tvořivě.⁸

Na českých základních školách je český jazyk a literatura pojat komplexně, přestože jsou vyučovací hodiny věnovány zvlášť literatuře a zvlášť českému jazyku, do kterého dále spadá ještě slohové vyučování. Dovednosti slohového tvoření žáků souvisejí se znalostí jazyka. Slohové vyučování završuje jazykové vyučování. Žáci by měli umět zúročit své znalosti a dokázat komunikovat, vyjadřovat se pomocí správných jazykových prostředků.

Cílem slohového vyučování je, aby projevy byly jazykově správné, ale i stylisticky a slohově vytříbené. Žák má být schopen funkčního výběru a užití jazykových prostředků k dané situaci.

K tomu, aby se slohová výchova vyvíjela, je třeba využívat mezipředmětových vazeb. Učitelé ostatních předmětů by měli dbát na rozvoj řeči a kultivovanost projevu.⁹

Po roce 1989 docházelo k různým změnám našeho systému vzdělávání, což zcela jistě postihlo i jazykové vyučování. Školy byly zbaveny ideologického zaměření. V roce 1991 vyšly poslední centrálně řízené osnovy pro základní školy. Vznikaly vzdělávací programy Obecná škola, Základní škola a Národní škola a z těch si školy mohly následně vybírat.¹⁰

Jako první kritizoval dosavadní pojetí výuky českého jazyka O. Hausenblas. Základním cílem výuky stanovuje komunikační dovednosti a schopnosti žáka. Podle jeho názoru je zvládnutí

⁷ MINÁŘOVÁ, E., *Slohové vyučování*. Brno: Masarykova univerzita, 1994. ISBN 80-210-1006-1.

⁸ ČECHOVÁ, M., *Vyučování slohu*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1985.

⁹ MINÁŘOVÁ, E., *Slohové vyučování*. Brno: Masarykova univerzita, 1994. ISBN 80-120-1006-1.

¹⁰ POLÁK, M., *Učitel českého jazyka a současná základní škola*. Olomouc: Univerzita Palackého, 2002. ISBN 80-244-0585-7.

gramatického systému na druhém místě a vyvrací hypotézu, že gramatické učivo je při plnění cílů výuky mateřského jazyka nepostradatelné.¹¹

Zcela odlišný pohled na tuto problematiku mají zastánci názoru, že vyučování slohu je založeno na mluvnici. „*Ve vyučování českého jazyka se musí odrážet zřetel ke komunikačním potřebám. Žáci se mají umět vyjádřit spisovným jazykem v různých situacích k různému účelu. K tomu má sloužit především slohové vyučování. Osvojení spisovného jazyka se může založit jen na mluvnici. Komunikační zřetel je jí podmíněn, není určující.*“¹²

V opozici tomuto výroku stojí názor Marie Čechové: „*Cíl kognitivní – ovládnutí jazykového systému – je ve vztahu k cíli komunikačnímu cílem podřízeným, avšak podmiňuje jeho splnění v tom smyslu, že poznání stavby jazyka je do jisté míry podmínkou úspěšného spisovného funkčního komunikování.*“¹³

Marie Čechová byla mezi prvními, která poukazovala na potřebu integrace komunikační a systémové jazykové výuky. Dnes se tímto tématem zabývá Radana Metelková-Svobodová. Komunikační výchova úzce souvisí s ostatními předměty. Důkazem je to, že z ní vychází teorie rámcových vzdělávacích programů. Stává se tak záležitostí všech učitelů.¹⁴ Informace k této problematice jsou dostupné na: http://web.iol.cz/janasvo/opory/didaktika/didaktika_cj.pdf.

Zcela jinak stanovuje cíle jazykového vyučování O. Hausenblas, který se na danou věc dívá především z pohledu žáka. Říká: „*Nejobecnějšími cíli výuky češtiny ve škole tedy jsou: 1. Naučit se dobře mluvit. 2. Naučit se dobře číst. 3. Naučit se dobře psát. 4. Při úsilí o získání těchto schopností žák potřebuje vybudovat a uplatňovat obecnější intelektuální schopnosti... 5. Na jedinečném materiálu přirozeného jazyka se naučit pozorovat, že užívání jazyka je řízeno zároveň systémem jazyka i individuálními potřebami nebo přáními mluvčího... Intelektuální rozvoj je až na místě čtvrtém proto, že je ho možno pěstovat až během jazykových činností směřujících k prvním třem cílům. Pátý cíl je vlastně pouhou nabídkou pro ty žáky, kteří mají zájem a nadání.*“¹⁵

Je tedy důležité, aby se uplatňovaly mezipředmětové vazby. Všichni učitelé by měli pomáhat rozvoji správné komunikace ve všech vyučovacích předmětech

¹¹ HAUSENBLAS, O., *Vrátíme smysl hodinám češtiny?* 1. vyd. Zbuzany, 1992.

¹² HAUSER, P. a kol., *Didaktika českého jazyka*, díl I. Část obecná. 1. vyd. Brno: Vydavatelství MU, 1994. ISBN 80-210-1035-5.

¹³ ČECHOVÁ, M. a kol., *Čeština a její vyučování*. Metodika českého jazyka. Praha: SPN, 1998. ISBN 80-85937-47-6.

¹⁴ POLÁK, M., *Komunikační výchova v přípravě budoucího učitele českého jazyka*. Příspěvek z konference Komunikace jako klíč k dětem a mládeži. Jedenáctý kulatý stůl v cyklu Slovo a obraz v komunikaci s dětmi. KČJL PdF Ostravské univerzity, 15.-16. 11. 2007.

¹⁵ HAUSENBLAS, O., *Vrátíme smysl hodinám češtiny?* 1. vyd. Zbuzany, 1992.

1.3 Slohové vyučování v současné době

V roce 1999 byl přijat v české republice Národní program rozvoje vzdělávání. Jedná se o tzv. Bílou knihu. Dokumenty jsou utvářeny na státní a školní úrovni. **Státní úroveň tvoří Národní program vzdělávání a rámcové vzdělávací programy.** Národní program vzdělávání pojímá vzdělání jako celek. Rámcové vzdělávací programy dělí vzdělávání na části. Je to předškolní, základní a střední vzdělání. **Školní úroveň tvoří školní vzdělávací programy.**¹⁶ Nejnovější a definitivní verze rámcového vzdělávacího programu je dostupná na internetových stránkách: www.msmt.cz/vzdelavani/ramcovy-vzdelavaci-program-pro-zakladni-vzdelavani-verze-2007.

V současné době mluvíme o slohovém vyučování jako o komunikační výchově. Ta je klasické slohové výuce podřízena. Důležitou roli zde zastávají požadavky, které jsou kladeny na projev autora. Je to funkčnost projevu a situačnost. Když splníme tyto požadavky, lze určit vlastnosti funkčního projevu. Těmito vlastnostmi jsou sdělnost, výstižnost a vytříbenost.¹⁷

První vzdělávací oblastí Rámcového vzdělávacího programu pro základní školy je Jazyk a jazyková komunikace. Zaujímá stěžejní postavení ve vzdělávacím procesu. Vybavuje žáka znalostmi a dovednostmi, které bude užívat při vnímání sdělení, bude jim rozumět, kultivovaně se vyjadřovat.

Kapitola Jazyk a jazyková komunikace se dále dělí na tři složky. Český jazyk a literatura, Cizí jazyk a Další cizí jazyk. Český jazyk a literatura vystupují jako celek, ale dělí se také na tři složky: Komunikační a slohová výchova, Jazyková výchova a Literární výchova.

Komunikační a slohová výchova je zde charakterizována takto: „*V Komunikační a slohové výchově se žáci učí vnímat a chápat různá jazyková sdělení, číst s porozuměním, kultivovaně psát, mluvit a rozhodovat se na základě přečteného nebo slyšeného textu různého typu vztahujícího se k nejrůznějším situacím, analyzovat jej a kriticky posoudit jeho obsah. Ve vyšších ročnících se učí posuzovat také formální stránku textu a jeho výstavbu.*“¹⁸

O názory na vyučování českého jazyka po roce 1989 se zajímá K. Šebesta ve svém díle *Od jazyka ke komunikaci*. Upozorňuje na nové tendence v komunikační výchově, jako je například mediální výchova.

¹⁶ *Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání*. Praha: Výzkumný ústav pedagogický, 2005.

¹⁷ ČECHOVÁ, M. a kol., *Čeština a její vyučování*. Praha: SPN, 1998. ISBN 80-85937-47-6.

¹⁸ *Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání*. Praha: Výzkumný ústav pedagogický, 2005.

1.3.1 Hlavní principy, cíle a obsah slohového vyučování

Slohové vyučování současné školy se zakládá na potřebě dorozumět se a komunikovat s okolím. Komunikace je hlavní motivací vzdělávání. Na jazykový projev žáka působí celá řada vlivů. Tento projev má určitou funkci a cíl. Na žáka působí vše, co ho obklopuje, vše, co je s ním úzce spjato. Důležitou roli zde hrají i kvality osobnosti. Na učiteli závisí, jak bude příznivé činitele podporovat a záporné potlačovat.

Pojetí slohového vyučování vyplývá z obecně platných principů a zásad. Soubor zásad platí pro jazykové vyučování obecně a může se využívat při výuce jiných předmětů.

Nejzávažnější principy a cíle:

1. Princip spojení školy se životem neboli komunikativní zřetel
2. Princip všestranné výchovnosti vyučování:
  - a) zásada přiměřenosti se zřetelem na věk žáka,
  - b) zásada uvědomělosti,
  - c) zásada trvalosti,
  - d) zásada aktivity,
  - e) zásada soustavnosti,
  - f) zásada názornosti.

Cíl slohového vyučování je jasně stanoven. Celý cílevědomý vzdělávací proces směřuje k tomu, aby žák byl schopen vytvořit kultivovaný jazykový projev s ohledem na svůj věk a úroveň osvojených znalostí. Dále je potřebné zdůraznit požadavky kladené na jazykový projev.

Základní požadavky:

2. funkčnost projevu,
2. věcná správnost a výstižnost,
2. srozumitelnost a logické vyjadřování,
2. adresnost projevu,
2. jazyková správnost,
2. slohová vhodnost a vytříbenost,
2. kreativita vyjádření a pokusy o projevy stylové individuality,
2. vytváření názorových, etických a estetických postojů.

Všechny tyto požadavky musí mít učitel neustále na paměti. S jazykem se žáci seznamují postupně. Didaktický systém vyučování slohu nekopíruje systém českého jazyka a stylistickou systematiku. Literatura a jazyková výchova jsou v českém školství pojímána jako celek. Jazyk, sloh a literatura spolu souvisí a navazují na sebe, přesto se vyučují v jednotlivých hodinách.

Obsah učiva musí být přiměřený věku a psychice žáků. Musí splňovat to, aby byl žák, po osvojení znalostí, schopen komunikovat v současné společnosti.¹⁹ Dnes se pracuje se sedmi funkčními styly. Prostě sdělovací, odborný, administrativní, publicistický, řečnický, umělecký a esejistický, který je obsahem učiva středních škol.²⁰

Podle Evy Minářové lze cíl slohového vyučování stručně formulovat takto: „*Škola se snaží u žáků 1. vypěstovat schopnost kultivovaného jazykového projevu a slohovou činnost podložit stylistickým vzděláním; 2. rozvíjet dovednost komunikovat v různých komunikačních sférách; 3. vychovávat ke slohové tvořivosti a vlastnímu individuálnímu stylu.*“²¹

---

¹⁹ MINÁŘOVÁ, E., Slohové vyučování. Brno: Masarykova univerzita, 1994. ISBN 80-210-1006-1.

²⁰ KROBOTOVÁ, M., Úvod do české stylistiky. Olomouc: Univerzita Palackého, 2004.

²¹ MINÁŘOVÁ, E., Slohové vyučování. Brno: Masarykova univerzita, 1994. ISBN 80-210-1006-1.

2. PRAKTICKÁ ČÁST

2.1 Zpracování slohového učiva v učebnicích před rokem 1989

Úroveň vyučování závisí na řadě činitelů. Jedním z nich je učebnice. Na počátku sedmdesátých let vyplynulo z rozhovorů s učiteli, že vyučování slohu pro ně není snadné a pro žáky přitažlivé. Mnoho učitelů hodiny slohu nahrazovalo jazykovými a literárními hodinami. Důvodem tohoto počínání byly do jisté míry i učebnice. V této části se zaměřím na pojetí, obsah a strukturu slohových částí učebnic.

Systematické jazykové vyučování bylo zařazeno jen na obecné, měšťanské školy a odpovídající ročníky víceletého gymnázia. Nejznámější učebnice třicátých let, *Cvičebnice jazyka českého*, zpracované a vydané v letech 1933-1936 pod vedením B. Havránka, platily i po válce, v období před vytvořením jednotné školy. Tyto cvičebnice jednak zařazovaly slohová cvičení příležitostně na závěr jednotlivých mluvnických částí (převažovalo vypravování, pak následoval popis, popř. ve spojení s jazykovými úkoly), jednak obsahovaly samostatné kapitoly slohové.

V období první republiky jazykové učebnice pro vyšší třídy středních škol neexistovaly. Sloh byl součástí příruček literárněvědných, v třicátých letech vznikla samostatná *Slohová čítanka*, která byla složená z ukázek, doprovázených rozbohem jejich námětu, slovníku a kompozice s úkoly pro samostatnou práci žáků.

Slohové výklady a cvičení sice netvořily samostatný systém, ale byly východiskem pro tvorbu poválečných učebnic pro vyšší ročníky základních škol. Ty navázaly pouze na praktickou složku. Vytvořily pevný systém slohových útvarů.

V druhé polovině sedmdesátých let proběhla analýza slohových částí dosavadních učebnic. Probíhala se zřetelem na praktickou část a ukázalo se, že slohové části dosavadních učebnic základních škol

- mají ukázkový (čítankový) charakter, na střední škole pak výkladový,
- obsahují málo cvičného materiálu,
- neposkytují možnosti ke konstrukčním cvičením,
- cvičení si všímají jednotlivých jevů,
- cvičení netvoří prokomponovaný celek,
- některé typy cvičení se neobjevují vůbec, jiná se opakují,
- učivo není hierarchizováno, v jedné rovině jsou výklady o funkčních stylech a o slohových útvarech

Na středních školách bylo v šedesátých a sedmdesátých letech zapracováno jazykové učivo jako součást slohu. V osnovách z přelomu sedmdesátých a osmdesátých let tvoří obojí učivo samostatné oddíly. Byla zde snaha nacházet vzájemné vztahy. Pokud zde existují vazby, předchází učivo jazykové učivu slohovému.

Experimentální učebnice základní školy (V. Křístek a kol., 1977 až 1980) a na nich budované učebnice (VI. Styblík a kol., 1980-1983) využily zkušeností z tvorby předcházejících učebnic a z práce s nimi (na základě hospitací a rozboru slohových prací žáků). Samostatné části všech učebnic 2. stupně, zpracovávané stejným autorem, jsou vertikálně prokomponovány tak, aby úmyslně neopakovaly výklady, cvičení, úkoly, ani aby záměrně nebyly vypuštěny podstatné informace, typy cvičení a úkolů. Zajímat nás musí také horizontální návaznost, především vztah jazykových a slohových částí. V příslušné jazykové části učebnice se probírá i užití poznaného jazykového prostředku a slohová část procvičuje užití adekvátních jazykových prostředků. Zvláště ve stylizačních a v textových cvičeních slohová část učebnice počítá s procvičováním a užíváním příslušných prostředků po jejich probrání v hodinách jazykových.

Slohové lekce jsou v učebnicích druhého stupně z počátku osmdesátých let (na základě zkušeností z experimentálních učebnic) nově koncipovány. Vychází se z převažujícího praktického zaměření slohové výuky na tomto stupni a jemu je podřízen obsah, uspořádání i formy práce. Žáci za vedení učitele sledují určitý výchozí text a pozorováním postupují od globálního pohledu na text k jednotlivým stránkám projevu tak, aby si uvědomili, co, jak a proč je vyjádřeno. K tomu vedou žáka (i učitele) otázky pod textem, jejichž správné zodpovězení je podkladem pro další práci. (Bližší instrukce i odpovědi na otázky pod textem najde učitel ve zkrácené nebo náznakové podobě v příslušné metodické příručce k učebnici, a tak může předcházet omylům vlastním a zabraňovat omylům žáků.)²²

První část učebnic tvoří jazyk (gramatika) a druhou část sloh. My se dále budeme zabývat rozbořem slohových částí učebnic českého jazyka.

---

²² ČECHOVÁ, M., *Vyučování slohu*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1985.

2.1.1 Rozbor slohové části učebnic českého jazyka před rokem 1989 se zaměřením na vypravování

Následující čtyři tabulky se vztahují ke starším učebnicím českého jazyka Státního pedagogického nakladatelství (dále jen SPN). Čísla uvedená v tabulkách vychází z počtu stran celé učebnice. To znamená z části jazykové i slohové. Měli bychom zmínit, že učebnice jsou určeny pro pátý až osmý ročník, jelikož devátý ročník základní školy ještě nebyl zaveden a pátý ročník byl součástí druhého stupně.

Tabulka 1. Český jazyk pro pátý ročník, Státní pedagogické nakladatelství

Název učebnice	Kapitoly	Počet stran	Procenta
STYBLÍK, V. a kol. <i>Český jazyk pro pátý ročník.</i> Praha: Nakladatelství SPN, 1981.	Vypravování	12	8,2
	Popis	11	7,5
	Jak se učíme	1,5	1
	Zpráva a oznámení	1,5	1
	Zahájení schůze, zápis schůze	1,5	1
	Tiskopisy, telegram, dopis	4	2,8

Český jazyk pro pátý ročník z nakladatelství SPN obsahuje 157 stran. Údaje v tabulkách jsou zaokrouhlené. Výpočty této tabulky se vztahují k počtu 146 stran, které jsou učivem. Stavba slova, tvarosloví a skladba tvoří 114 stran, 80 %. Sloh zaujímá své místo na 32 stranách a tvoří tak zbývajících 20 % učebnice. V tabulce je uvedeno, kolik stran a procent tvoří jednotlivé kapitoly slohu. Údaje vychází z počtu stran části mluvnické i slohové. Nejvíce rozsáhlé je v tomto případě vypravování a v další části rozboru se mu budeme věnovat podrobněji.

Vypravování

Vypravování je tedy nejobsáhlejší slohový útvar. Je mu věnováno celkem 12 stran, což je 37,5 % slohové části a 8,2 % celé učebnice. Pracuje se zde s texty J. Lady, B. Říhy, L. Hodáčkové, V. Goljavkina, takže můžeme sledovat úzké vazby s literaturou. Většina cvičení je rázu reprodukčního. Neustále se pracuje s textem a ukázkami (Příloha 1). Za kapitolou vypravování najdeme procvičování, které je zaměřeno na reprodukci. Objevují se zde i cvičení produkční, ve kterých mohou žáci samostatně vypravovat. V učebnici jsou pevně stanovena témata. Často je vypravování založeno na daných osnovách nebo jako inspirace slouží obrázky. V některých případech je zapojena do výuky i dramatizace.

Tabulka 2. Český jazyk pro šestý ročník, SPN

Název učebnice	Kapitoly	Počet stran	Procenta
STYBLÍK, V. a kol. <i>Český jazyk pro šestý ročník.</i> Praha: SPN, 1989	Vypravování	8,5	4,7
	Popis	17	9
	Zpráva a oznámení	2,5	1,4
	Objednávka a inzerát	2	1
	Výpisky a výtah	5	2,8
	Dopis	3	1,7
	Projevy mluvené a psané	3	1,7

Učebnice českého jazyka pro šestý ročník nakladatelství SPN má 190 stran. Údaje vychází z počtu 181 stran. 140 stran tvoří mluvnice. Dalších 41 stran tvoří sloh. Mluvnice se vyskytuje na 77 % a sloh na 33 % učebnice. V porovnání s předešlou tabulkou tvoří největší část slohové výuky popis a vypravování ho následuje. Jako poznámku bych chtěla uvést, že tato publikace vyšla až v roce 1990.

Vypravování

Jak už jsme zmínili, vypravování je druhým nejobsáhlejším slohovým útvarem této knihy. Má rozsah 8,5 strany a tvoří 4,7 % celé publikace. Cvičení vychází z textů Oty Pavla, Jak jsem potkal ryby; E. Bernardinové, Kluci, holky a stodůlky. Další ukázkou je slohová práce žákyně Pohádka o šeríkové vůni. Za každým textem je soustava cvičení a následuje krátké shrnutí toho, co by si žák měl zapamatovat na základě plnění úkolů. Opět je většina úkolů reprodukčních (Příloha 2) a poslední čtyři jsou produkční.

Tabulka 3. Český jazyk pro sedmý ročník, SPN

Název učebnice	Kapitoly	Počet stran	Procenta
STYBLÍK, V. a kol. Český jazyk pro sedmý ročník. Praha: SPN, 1990.	Popis	15	8,5
	Charakteristika	7,5	4,2
	Výtah	5	2,8
	Žádost	2	1
	Osvědčení a úřední oznámení	1,5	0,8
	Pozvánka	1,5	0,8
	Vyhláška	2	1
	Životopis	3	1,7
	Vypravování	10	5,6
	Shrnutí	2	1

Celkem má učebnice 186 stran. Výpočty jsme získali ze 177 stran. 128 stran tvoří mluvnice a 49 stran sloh. To znamená, že celá kniha obsahuje 28 % slohového učiva.

Vypravování

Je druhým nejobsáhlejší slohovým útvarem. Vyplňuje 10 stran učebnice, v procentech tedy 5,6 %. Je zařazeno jako předposlední vyučovací útvar. Objevují se zde o poznání náročnější texty. Jedná se o texty E. Frynty Moudří blázni a Ed. Štorcha Lovci mamutů. Opět je zde uvedena ukázka práce jednoho z žáků. Cvičení vychází převážně z textových ukázek. Sleduje se v nich uspořádání vypravování, dějové napětí, vyjadřovací prostředky. Cvičení k úryvkům jsou reprodukční a na závěr jsou uvedeny samostatné úkoly, které jsou již typu produkčního.

Tabulka s rozbořem učebnice pro osmý ročník záměrně není uvedena, jelikož se v ní nevyskytuje vypravování, které je pro tuto bakalářskou práci výchozí.

Tabulka 4. Vypravování v učebnicích pro pátý až sedmý ročník, shrnutí

Tabulka číslo čtyři je shrnutím všech slohových částí předešlých učebnic. Najdeme zde, kolik procent celých učebnic tvoří jednotlivé slohové útvary.

Název učebnic	Slohové útvary	Počet stran	Procenta
STYBLÍK, V. a kol. Český jazyk pro pátý až sedmý ročník. Praha: SPN, 1981, 1989, 1990.	Vypravování	30,5	6
	Popis	43	8,5
	Zpráva a oznámení	4	0,8
	Zahájení schůze, zápis schůze	1,5	0,3
	Tiskopisy, telegram, dopis	7	1,4
	Objednávka a inzerát	2	0,4
	Výpisky a výtah	10	2
	Charakteristika	7,5	1,5
	Žádost	2	0,4
	Osvědčení a úřední oznámení	1,5	0,3
	Pozvánka	1,5	0,3
	Vyhláška a životopis	5	1

Komentář:

Výpočty vychází z celkového počtu stran 504. V rozboru učebnic pro pátý až sedmý ročník z nakladatelství SPN jsme dospěli k tomu závěru, že vůbec nejfrekventovanějším slohovým útvarem je popis. Je tomu tak proto, že dále rozlišujeme například popis subjektivní, popis odborný, prostý, popis osoby a charakteristiku, popis pracovního postupu. Vypravování je druhé v pořadí. Ve všech třech učebnicích je vypravování věnováno 30,5 strany, což je 6 %. V úvodu jsme předpokládali, že nejobsáhlejším slohovým útvarem je vypravování, ale jak můžeme pozorovat, není to zcela pravda. V následujícím rozboru zjistíme, zda v průběhu vývoje učebnic došlo ke změnám ve slohové části učebnic, konkrétně pak ve vypravování.

2.2 Učebnice českého jazyka po roce 1989

V dřívějších dobách byly dostupné pouze jednotné řady učebnic. Vše bylo pevně dané v metodických příručkách a osnovách jednotlivých předmětů. Vyučujícím nebyla ponechána možnost volby textů a ani metod práce ve vyučování. Po roce 1989 se situace mění. Objevuje se mnoho nových nakladatelství, která vydávají nejrůznější nové učebnice.

V prodeji se jako první objevily inovované učebnice. Potom je následovaly publikace s jazykovými rozbory a diktáty, které se daly využít jako průprava k přijímacím zkouškám na střední školy. Jsou sestaveny tak, že odpovídají věku žáků a jsou srozumitelné i pro rodiče, tudíž s dětmi mohou pracovat. Výhodou jsou klíče se správným řešením, které tyto učebnice obsahují. Dále vznikaly stručné přehledy jazyka českého, které sloužily žákům i běžným uživatelům jazyka.

Nejnovější učebnice rozdělujeme do dvou skupin.:

1. **Učebnice určené pro příslušný ročník** daného stupně základní školy. Jejich obsah je dán stávajícími osnovami. Právě závislost na osnovách je nevýhodou. Jako příklad uvádí M. Polák publikaci z nakladatelství *Jinan*.
2. **Učebnice koncipované tematicky**, které obsahují celé učivo jazyka českého. Jako je například učebnice z nakladatelství *Tobiáš*.²³

V následující části bakalářské práce se budeme zabývat rozbořem učebnic z nakladatelství *Fraus*. Jsou to moderní učebnice, které odpovídají požadavkům a cílům prvního didaktického komplexu, kterým je Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání. Řadu vyučovacích pomůcek tvoří jen učebnice, ale i pracovní sešity, příručky pro učitele, CD a DVD. Propojují se klasické učebnice s jejich elektronickou podobou a tak můžeme hovořit o interaktivních učebnicích. Můžeme je využívat na interaktivních tabulích a počítačích žáků.

---

²³ POLÁK, M., Učitel českého jazyka a současná základní škola. Olomouc: Univerzita Palackého, 2002. ISBN 80-244-0585-7.

2.2.1 Rozbor slohové části učebnic českého jazyka po roce 1989 se zaměřením na vyprávění

V této kapitole se budeme zabývat učebnicemi českého jazyka, konkrétně jejich slohovou částí, které jsou v dnešní době aktuální a využívané ve výuce. Jedná se o učebnice nakladatelství Fraus.

Tabulka 5. Český jazyk pro základní školy a víceletá gymnázia 6, nakladatelství Fraus

Název učebnice	Slohové útvary	Podkapitoly	Počet stran	Procenta
KRAUSOVÁ, Z., TERŠOVÁ, R., Český jazyk pro základní školy a víceletá gymnázia 6. Plzeň: Nakladatelství Fraus, 2003.	1. Úvod k výuce slohu		0,5	0,4
	2. Vyplňování jednotlivých tiskopisů	Poštovní poukázky, Podací lístek, Telegram	2,5	2
	3. Jednoduché komunikační žánry	Vzkaz, Inzerát, Objednávka, Zpráva, Oznámení, SMS zpráva	3,5	2,8
	4. Dopis	Dopis osobní, Dopis úřední	3	2,4
	5. Popis a jeho funkce	Popis budovy, Popis Místnosti, Popis postavy, Pracovní postup	9	7
	6. Výtah a výpisky	Výtah, Výpisky	3	2,4
	7. Vypravování	Dějová posloupnost Osnova, Jazykové prostředky, Dokončení příběhu	8,5	6,7

Učebnice Český jazyk pro ZŠ a víceletá gymnázia 6 z nakladatelství Fraus obsahuje 136 stran. V tabulce jsou uvedeny údaje, procentuální, zaokrouhlené a vztahující se k počtu 126 stran, jelikož ostatní strany nejsou přímo učivem. Ze zmíněných 126 stran tvoří 94 stran, tedy 74,6 %, mluvnice. Konkrétně je to tvarosloví, skladba, zvuková stránka jazyka, rozvrstvení

národního jazyka a jazykověda a její složky. Komunikace a sloh je rozebírán na zbývajících 32 stranách, tedy tvoří 25,4 % učebnice. V tabulce je poznačeno, kolik stran a procent učebnice tvoří jednotlivé slohové útvary. Jak je zřejmé, nejvíce pozornosti je zde věnováno kapitole Popis a jeho funkce. Další v pořadí je vypravování. Zbytek kapitol se pohybuje zhruba na stejné úrovni.

Vypravování

Jak už bylo zmíněno, vypravování je zde druhý nejobsáhlejší slohový útvar. Tvoří 8,5 strany, což je 6,7 % učebnice. Je rozděleno na několik částí. Dějová posloupnost, osnova, jazykové prostředky a dokončení příběhu. Úvod k vypravování je poměrně stručný, ale jasný. Stejně je tomu u podkapitol. Texty jsou zpracovány úměrně k věku žákům 6. ročníku. Pracuje se zde s krátkými příběhy, pohádkami a úryvky z knih. Jsou zde obsažena cvičení reprodukční i produkční. Mluvíme o cvičeních textových neboli stylizačních. Tvoří přechod od reprodukčních cvičení k produkčním. Mezi reprodukční patří například cvičení druhé ze strany 125 (Příloha 3), ve kterém vypravování nezachovává časovou posloupnost. Žáci mají za úkol seřadit věty tak, aby příběh dával smysl. Cvičení třetí (Příloha 4), navazující, je produkční. Tady mají žáci prostor k tomu, aby sami napsali vlastní příběh na dané téma. Jiná cvičení jsou založena na práci s čítankou a texty, ve kterých se hledají slohové chyby. Ty souvisí se změnou jazykových prostředků. Produkční cvičení spočívá především ve vyprávění podle obrázku. Objevují se zde různé mezipředmětové vazby. Cvičení souvisí s literaturou (text Karla Čapka), s výtvarnou výchovou a přírodopisem. Na závěr jsou uvedena cvičení hlavně produkční. Je v nich napsána část textu, začátek nebo konec, a žáci mají za úkol dovyprávět zbytek příběhu. Dále můžeme pracovat s texty B. Němcové a K. J. Erbena.

Tabulka 6. Český jazyk pro sedmý ročník ZŠ a sekundu víceletého gymnázia, nakladatelství Fraus

Název učebnice	Slohové útvary	Podkapitoly	Počet stran	Procenta
KRAUSOVÁ, Z., TERŠOVÁ, R., Český jazyk pro 7. ročník ZŠ a sekundu víceletého gymnázia. Plzeň: Nakladatelství Fraus, 2004.	1. Popis	Popis výrobku, Popis Uměleckého díla, Popis pracovního postupu	7	5,5
	2. Charakteristika		4,5	3,5
	3. Líčení	Líčení krajiny	4	3
	4. Výtah		2	1,5
	5. Žádost		1	0,8
	6. Životopis		3,5	2,8
	7. Vypravování		7	5,5

Učebnice Český jazyk pro 7. ročník ZŠ a sekundu víceletého gymnázia z nakladatelství Fraus má celkem 136 stran a údaje vychází z počtu 126 str. Sloh zde tvoří 28 str. To znamená zhruba 22 %. Zbýlých 88 % je mluvnice. Největší část slohové výuky tvoří opět popis společně s vypravováním. Popis se rozšířil o další podkapitoly. Nově se objevuje charakteristika, líčení, žádost a životopis. Nejméně rozsáhlá je žádost. Na stejné úrovni se pohybuje charakteristika, líčení a životopis. Učebnice je v mnohém podobná publikaci předešlé.

Vypravování

Vypravování tvoří celkem 7 stran učebnice a to je 5,5 %. Texty, se kterými se pracuje, jsou poměrně delší, než tomu bylo u vydání minulého. Vypravování je zde pojato jako celek. Není již rozděleno na podkapitoly.

První cvičení jsou charakteru reprodukčního. Žáci pracují s textem, vyhledávají jednotlivé jazykové prostředky a píší osnovu. Text pochází z knihy Elišky Horelové Léto jako když vyšije. Pracuje se zde s tématem komiksového příběhu Rychlé šípy. Další textem je čínská lidová pohádka Dany Šťovíčkové, kde je text ze Strakonického dudáka J. K. Tyla, a dále Ezopova bajka. Je zde souvislost s literaturou, jak je zjevné podle zvolených ukázek. U textu Strakonický dudák jsou cvičení zaměřená i na dramatizaci. Jedním ze cvičení je poslech z literárního přepisu

filmu E. T. mimozemšťan. Při poslechu si děti mohou prohlédnout záběry z filmu, sestavit osnovu a příběh převyprávět.

Texty jsou vhodně tematicky zvolené. Zaujmou jak dívky, tak chlapce.

V učebnici pro osmý ročník je vynecháno vyprávění, tudíž není potřebná pro náš rozbor slohových částí, ve kterých se na vypravování zaměřujeme.

Tabulka 7. Český jazyk pro devátý ročník ZŠ a odpovídající ročník víceletého gymnázia, nakladatelství Fraus

Název učebnice	Slohové útvary	Podkapitoly	Počet stran	Procenta
KRAUSOVÁ, Z., PAŠKOVÁ, M., VAŇKOVÁ, J., <i>Český jazyk pro 9. ročník ZŠ a odpovídající ročník víceletého gymnázia.</i> Plzeň: Nakladatelství Fraus, 2006.	1. Výklad		2,5	2
	2. Popis	Popis pracovního, postupu Popis uměleckého díla	8	6,3
	3. Charakteristika - povaha, schopnosti, zájmy		2,5	2
	4. Vypravování		3,5	2,8
	5. Úvaha		3,5	2,8
	6. Proslov		2	1,6
	7. Diskuse		3	2,4
	8. Fejeton		2	1,6
	9. Funkční styly	Prostěsdělovací, Odborný, Administrativní, Umělecký	2,5	2
	10. Slohové útvary dle výběru žáků		2,5	2

Celkem má učebnice 136 stran. V údajích vycházím pouze z počtu stran 127. Sloh tvoří 33 stran, tj. 26 %. Na prvním místě, co se týká rozsahu, je popis. Ostatní útvary jsou zhruba na stejné rovině. Opět se zde objevuje vypravování a je relativně obsáhlé. Nacházíme zmínku

o útvarech, které byly do této chvíle žákům neznámé a těmi jsou proslov, diskuse a fejeton. Další kapitolou je nezbytné shrnutí a rozdělení všech stylů, které by možná podle mého názoru mohlo být už na úplném počátku učiva. Texty vychází z biologie, fyziky, dějin umění a literatury. Úkoly a cvičení jsou zcela určitě náročnější. Za povšimnutí stojí i fakt, že už zde velice malou roli hraje obrazový materiál, který byl hojně zastoupen v učebnicích pro nižší ročníky.

Vypravování

Jedná se především o opakování. Objevuje se zde práce s literaturou a filmem (Příloha 5, 6). Učivo je pojato moderním způsobem. Motivující pro práci jsou vhodně zvolené filmy, o kterých mají žáci vypravovat. Jedná se tedy opět o cvičení především reprodukční. Cvičení se vztahují k úryvku z knihy J. R. R. Tolkiena a k příběhu Koně na ostrově Jacquese Préverta. Dále si žáci mají možnost povídat o svých oblíbených knihách, seznamovat s nimi ostatní. Zajímavá je práce s použitím známých filmů, jak už bylo zmíněno, a v neposlední řadě stojí za zmínku cvičení s kronikami, ze strany 117 a jedná se o cvičení šesté (Příloha 7). Žáci se seznámí s úryvkem z Dalimilovy kroniky a mají za úkol vypravovat rok života z rodinné kroniky. Na tomto místě je nutné zdůraznit, že autoři využili mezipředmětových vazeb.

Tabulka 8. Vypravování v učebnicích pro šestý, sedmý a devátý ročník, shrnutí

Tabulka číslo osm je shrnutím všech slohových částí, útvarů, které se vyskytují v předešlých učebnicích nakladatelství Fraus.

Název učebnice	Slohové útvary	Počet stran	Procenta
Předešlé učebnice českého jazyka z nakladatelství Fraus.	Tiskopisy	2,5	0,6
	Komunikační žánry	3,5	0,9
	Dopis	3	0,8
	Popis	24	6,3
	Výtah a výpisky	5	1,3
	Vypravování	19	5
	Charakteristika	7	1,8
	Líčení	4	1
	Žádost	1	0,3
	Životopis	3,5	0,9
	Výklad	2,5	0,6
	Úvaha	3,5	0,9
	Proslov	2	0,5
	Diskuse	3	0,8
Fejeton	2	0,5	

Komentář:

Dospěli jsme k tomu, že stejně jako u předchozí řady učebnic je na prvním místě obsahově popis a za ním vyprávění. Zde tvoří vyprávění celkem 19 stran, což je zhruba 5 %. Nenacházíme tedy příliš velký procentuální rozdíl v rozsahu vyprávění. Mohli bychom zmínit, že se ve vyučování slohu objevují některé útvary nově. Je to líčení, životopis, výklad, úvaha, proslov, diskuse a fejeton. Klade se zde důraz na integraci komunikační výchovy. V popředí je práce žáků s informacemi a jejich vlastní projev.

ZÁVĚR

Ve své bakalářské práci jsem přiblížila, jak se slohové vyučování vyvíjelo a jak se na něj v minulosti nahlíželo. Snažila jsem se o porovnání slohu z dob minulých se slohem současným a chtěla jsem zjistit, jaké nastaly v jeho pojetí změny. Velký vliv na výuku českého jazyka vůbec mají učebnice, které byly hlavním předmětem mého výzkumu. Opět jsem se snažila podat důkaz o tom, že prošly od roku 1989 vývojem. V praktické části jsem provedla rozbor řady učebnic z nakladatelství Fraus a SPN. Mým cílem bylo zjistit, jaký podíl je věnován slohu v učebnicích českého jazyka a jaký rozdíl je v jejich zpracování. Dále bylo mým úkolem zjistit, jakou pozornost věnuje slohová část jednotlivým útvarům, a blíže jsem se zaměřila na vypravování. Vypravování jsem se věnovala nejvíce, protože je u žáků nejoblíbenější a podle všeho z něj vychází další výuka slohu. Vypravování je obsaženo téměř ve všech učebnicích a ve většině případů tvoří i jednu z nejrozsáhlejších částí slohové výuky. Bylo tomu tak a je tomu tak do dnes.

Větší rozsah má v učebnicích popis. Cvičení, která obsahuje učebnice nakladatelství SPN, jsou založena na reprodukci. Novější učebnice jsou rozdílné v tom, že podle mého názoru dávají větší prostor žákům vyjadřovat se podle vlastní fantazie a zkušeností. Osobně se mi lépe pracovalo s učebnicemi novějšími. Jsou přehlednější a nemají vyloženě čítankový charakter. Ve velké míře se v nich uplatňují mezipředmětové vazby, což je znatelné i na cvičeních zahrnutých ve vypravování. V příloze se snažím uvést takové příklady, na kterých bude jasně znatelný posun ve zpracování vypravování. Na základě rozboru jsem dospěla k názoru, že by si slohové vyučování zasloužilo více pozornosti a tím také nabylo na důležitosti. V učebnicích se sice vyskytuje, ale rozhodně v menší míře než mluvnice. Nemluvě o tom, že literatura má svou samostatnou roli v jazykovém vzdělávání. Zpracování učebnic je v dnešní době přehledné, cvičení a témata jsou aktuální a podle mého názoru zajímavá. Důležité je také zmínit, že splňují požadavky, které vycházejí ze současných potřeb žáků. Ti jsou na jejich základě více motivováni a podporováni ve větší kreativě.

Učitelé v současnosti mají možnost doplnit nabídku cvičení z učebnic o další zajímavé náměty z jejich publikací. Mohou zároveň využít metodických portálů. Záleží tedy především na učiteli, jak bude ve slohovém vyučování pracovat a motivovat své žáky. Předmětem dalšího výzkumu by pak mohlo být, proč je sloh zanedbáván, popřípadě proč není oblíbený mezi žáky a učiteli.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

ČECHOVÁ, M., *Vyučování slohu*. 1. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1985. 264 stran.

ČECHOVÁ, M., et. al. *Čeština a její vyučování*. Praha: SPN, 1998. ISBN 80-85937-47-6.

HAUSENBLAS, O., *Vrátíme smysl hodinám češtiny?* 1. vyd. Zbuzany, 1992.

HAUSER, P., et. al. *Didaktika českého jazyka, díl I. Část obecná*. 1. vyd. Brno: Vydavatelství MU, 1994. ISBN 80-210-1035-5.

KRAUSOVÁ, Z., et. al. *Český jazyk pro základní školy a víceletá gymnázia 6*. 1. vyd. Plzeň: Fraus, 2003. ISBN 80-7238-206-3.

KRAUSOVÁ, Z., et. al. *Český jazyk pro 7. ročník základní školy a sekundu víceletého gymnázia 7*. 1. vyd. Plzeň: Fraus, 2004. ISBN 80-7238-320-5.

KRAUSOVÁ, Z., et. al. *Český jazyk pro základní školy a víceletá gymnázia 9*. 1. vyd. Plzeň: Fraus, 2006. ISBN 80-7238-536-4.

KROBOTOVÁ, M., *Úvod do české stylistiky*. 1. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého, 2004. 126 stran. ISBN 80-244-0315-3.

KŘÍSTEK, V., et. al. *Český jazyk pro pátý ročník*. 2. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1981.

KŘÍSTEK, V., et. al. *Český jazyk pro šestý ročník*. 5. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1989.

KŘÍSTEK, V., et. al. *Český jazyk pro sedmý ročník*. 6. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1990.

MINÁŘOVÁ, E., *Slohové vyučování*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 1994. 44 stran. ISBN 80-210-1006-1.

POLÁK, M., *Komunikační výchova v přípravě budoucího učitele českého jazyka*. Příspěvek z konference Komunikace jako klíč k dětem a mládeži. Jedenáctý kulatý stůl v cyklu slovo a obraz v komunikaci s dětmi. KČJL PdF Ostravské univerzity, 15.-16. 11. 2007.

POLÁK, M., *Učitel českého jazyka a současná základní škola*. Olomouc: Univerzita Palackého, 2002. ISBN 80-244-0585-7.

SVOBODA, K., *Metodika vyučování českému jazyku a slohu*. 1. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1965. 274 stran.

DOKUMENTY

Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání. Praha: Výzkumný ústav pedagogický, 2005.

INTERNETOVÉ ZDROJE

RÁMCOVÝ VZDĚLÁVACÍ PROGRAM. www.msmt.cz [online]. [cit. 2012-04-01]. Dostupné z: www.msmt.cz/vzdelavani/ramcovy-vzdelavaci-program-pro-zakladni-vzdelavani-verze-2007

DIDAKTIKA. [Web.iol.cz](http://web.iol.cz) [online]. [cit. 2012-04-01]. Dostupné z: http://web.iol.cz/janasvo/opory/didaktika/didaktika_cj.pdf

SEZNAM TABULEK

Tabulka 1. Český jazyk pro pátý ročník, SPN

Tabulka 2. Český jazyk pro šestý ročník, SPN

Tabulka 3. Český jazyk pro sedmý ročník, SPN

Tabulka 4. Shrnutí tabulek (SPN)

Tabulka 5. Český jazyk pro základní školy a víceletá gymnázia 6, nakladatelství Fraus

Tabulka 6. Český jazyk pro sedmý ročník ZŠ a sekundu víceletého gymnázia, nakladatelství Fraus

Tabulka 7. Český jazyk pro devátý ročník ZŠ a odpovídající ročník víceletého gymnázia, nakladatelství Fraus

Tabulka 8. Shrnutí tabulek (Fraus)

Tabulky nepocházejí z žádných zdrojů. Jsou vytvořeny pro tuto bakalářskou práci.

PŘÍLOHY

Příloha 1 – Ukázka reprodukčního cvičení z učebnice pro pátý ročník nakladatelství SPN

CESTA

A teď už ujíždíme, až nám vítr sviští kolem uší. Táta má vlasy celé rozčuchané a já taky. Už není vidět ani náš dům, ani kluci nejsou vidět.

Táta se na mě najednou podívá a já na něho. A už se smějeme. Ne proto, že máme rozčuchané vlasy. Jen tak, pro nic za nic. Je to zkrátka prima jet na letní byt, když táta sedí vedle mne, tuhle na těch krámech, to si fakt neumíte představit, jak je to prima.

Škoda, že jedeme ve dne. Lepší by bylo jet v noci. To by nám svítily reflektory. Ale ve dne je světlo a to taky není špatné. Těžko říct, co je vlastně lepší.

(Podle překladu knihy *Náš táta* od V. Goljavkina)

1. Sledujte, zda jsou v úvodním textu události seřazeny tak, jak za sebou časově následovaly.
2. Převeďte úvodní text do minulého času asi tak, jak si chlapec po letech, kdy už jeho tatínek nežil (padl ve válce proti fašistům), vzpomínal na tuto cestu.¹

Příloha 2 – Reprodukční cvičení z učebnice pro šestý ročník nakladatelství SPN

Doplňte vhodná slovesa. Nejprve shromážděte rozmanitá slovesa a pak nejuvýstižnějšího z nich použijte (žádné neopakujte).

U Charkova – naše a Sovětská armáda ne první sled nepřátelských vojsk. – průzkumníky, aby zjišťovali přesun a sílu nepřítele. Ti – potřebné údaje a – je veliteli sokolovské obrany, nadporučíku Otakaru Jarošovi. Průzkumníkům často kulky zlobně – nad hlavou. V mlze – a pak se obtížně – zpět k svému vojsku. Své poslání však vždy -, i když často museli – vlastní život.²

Příloha 3 – Cvičení reprodukční z učebnice pro šestý ročník nakladatelství Fraus

Děj vypravování nezachovává časovou posloupnost. Očíslujte věty tak, jak se příběh odehrál:

¹ STYBLÍK, V. a kol. *Český jazyk pro pátý ročník*. 2. vyd. Praha: SPN, 1981.

² STYBLÍK, V. a kol. *Český jazyk pro šestý ročník*. 5. vyd. Praha: SPN, 1989.

- _____ *Loni jsem dostala k Vánocům lyže.*
- _____ *Tatínek s námi jel na týden do Krkonoš.*
- _____ *Můj bratr Pavel už uměl lyžovat, ale já se teprve začala učit.*
- _____ *Pak následovala během týdne celá řada dalších pádů.*
- _____ *Chtěla jsem se zachránit a honem jsem se chytila tatínka kolem krku.*
- _____ *Měla jsem velikou radost a druhý den jsem se začala chystat na hory.*
- _____ *Ubytovali jsme se a hned vyrazili na stráň.*
- _____ *Sotva mi tatínek připevnil lyže na boty, začaly se mi rozjíždět nohy.*
- _____ *Oba dva jsme ztratili rovnováhu a svalili se do sněhu.*
- _____ *Když jsme v neděli odjížděli domů, měla jsem skvělý pocit, že už umím celkem dobře lyžovat.*

Příloha 4 – Cvičení produkční z učebnice šestého ročníku nakladatelství Fraus

Napište vlastní zážitek, který na vás zapůsobil tak, že si ho pamatujete. Zdůvodněte, proč jste si příběh zapamatovali. Dodržujte dějovou posloupnost, neopakujte slovesa a použijte přímou řeč. Začněte jednoduchou osnovou.³

Příloha 5, 6 – Ukázky náročnějších cvičení devátého ročníku nakladatelství Fraus

Vyberte si kapitolu ze své oblíbené knihy. Vyprávějte její děj spolužákům. Vypravování doplňte citátem nebo přečtením krátkého úryvku z knihy. Diskutujte o svých oblíbených knihách. Snažte se přesvědčit spolužáky, že právě vaše kniha je ta nejlepší.

Vyprávějte scénu z filmu:

- a) *Vesničko má středisková,*
- b) *Pán prstenů*
- c) *Na samotě u lesa,*
- d) *Rařáci*
- e) *Jak se krotí krokodýli,*
- f) *Film mého dětství – scéna z filmu, který vám svou výjimečností utkvěl v paměti⁴*

Příloha 7 – Ukázka mezipředmětových vztahů (literatura)

Podle citátu vysvětlete význam kroniky:

³ KRAUSOVÁ, Z. a kol. *Český jazyk 6*. 1. vyd. Plzeň: Fraus, 2003.

⁴ KRAUSOVÁ, Z. a kol. *Český jazyk 9*. 1. vyd. Plzeň: Fraus, 2006.

Moudří milují pověsti, často však na jejich škodu nezdají se jim být hodné cti legendy o vlastním rodu. Kdyby se dovědět mohli z knih kam jejich původ až sahá, o časech dobrých i časech zlých, potom by zajisté mnozí z nich velmi si vážili předků svých a víc jim vlast byla drahá. Dalimilova kronika

Vyberte si jeden rok z vašeho života, který byl plný různých událostí a vypravujte „jeden list“ z vaší kroniky.

Které další kroniky a jejich autory znáte? Vypůjčete si je v knihovně a porovnejte způsoby, jakými byly kroniky sepsány.⁵

---

⁵ KRAUSOVÁ, Z. a kol. *Český jazyk 9*. 1. vyd. Plzeň: Fraus, 2006.